

ADAM CZESŁAW DOBRŃSKI

STANISŁAW CZEREP
(1948–2018)

DOI: 10.15290/sp.2018.26.15

Stanisław Czerep urodził się 2 lutego 1948 r. w Kalinówce Kościelnej koło Knyszyna i pozostał wierny tej miejscowości do końca swego życia. Początki Kalinówki Kościelnej datuje się na koniec XIV w. i wiąże z dobrami goniądzko-rajgrodzkimi Radziwiłłów; dokument fundacyjny dla parafii wystawił w 1511 r. Mikołaj Radziwiłł. We wsi zachowały się obiekty historyczne, najstarszy z nich kościół pod wezwaniem św. Anny funkcjonuje od 1774 r., a bardzo ceniony jest także lamus z 1783 r.¹ Historyczny pejzaż mógł mieć wpływ na pasje badawcze Stanisława, podobnie jak opowieści ojca Edwarda wywiezionego przez Niemców na przymusowe roboty do Prus Wschodnich.

Po ukończeniu miejscowej szkoły podstawowej przyszły historyk kontynuował naukę w Liceum Pedagogicznym w Łapach, placówce istniejącej w latach 1955–1970, wyróżniającej się wysokim poziomem zajęć lekcyjnych i dużą aktywnością uczniów w życiu kulturalnym oraz sporcie. Po uzyskaniu matury i dyplomu nauczycielskiego Stanisław Czerep zmuszony był podjąć pracę w małej szkole we wsi Kamianka, a następnie odbyć dwuletnią służbę wojskową i po niej zatrudnić się w kolejnej szkółce w Niewiarowie. W 1972 r. zawarł związek małżeński z Wandą Szczepańską, nauczycielką w Kalinówce Kościelnej, co ułatwiło przeniesienie się do jego rodzinnej wsi, by tu uczyć historii oraz wiedzy o społeczeństwie. Nie zaspokajało to jednak ambicji młodego nauczyciela, a bliskość Białegostoku i poprawiające się warunki komunikacyjne zachęciły go do podjęcia w 1973 r. studiów zaocz-

¹ Więcej wiadomości: *Parafia w Kalinówce Kościelnej 1511–2011. Pięć wieków historii*, red. ks. A. Szot, Białystok–Kalinówka Kościelna 2011. W tomie tym znajdują się także tekst S. Czerepa: *Zarys historii Szkoły w Kalinówce Kościelnej 1919–2011*, s. 401–408.

nych w Filii Uniwersytetu Warszawskiego. Stało się to w momencie, gdy na uczelni białostockiej uruchomiono właśnie studia magisterskie na kierunku historia. Z każdym rokiem wzmacniała się miejscowa kadra akademicka, jednocześnie zajęcia prowadzili znani uczeni warszawscy, a studenci F UW mogli korzystać z bibliotek i archiwów stołecznych. S. Czerep trafił na seminarium magisterskie prof. Mieczysława Wrzoska i pod jego kierunkiem napisał w 1977 r. „magisterkę”: *Zarys dziejów 6 Pomorskiej Dywizji Piechoty w latach 1944–1945*. Prof. Wrzosek przykładał wiele uwagi, by jego uczniowie perfekcyjnie opanowali warsztat naukowy, rozbudzali swe zainteresowania. Swemu mistrzowi naukowemu S. Czerep pozostał wierny, przejął od niego wiele wzorców i zasad, w tym skrupulatność w prowadzeniu kwerend archiwalnych i sporządzaniu przypisów oraz aneksów, zachowanie spokojnej narracji i powściągliwości w wysuwaniu ocen. Był już wówczas chwalony przez swego mistrza za pracowitość, upór w dążeniu do celu².

Mgr Stanisław Czerep pozostał nauczycielem w szkole w Kalinówce Kościelnej, zarazem za namową prof. M. Wrzoska rozpoczął pracę nad dysertacją doktorską. Obaj zdecydowali się na temat trudny, czekający od dziesiątków lat na realizację, wymagający wyjątkowo mozolnych poszukiwań archiwalnych (Warszawa, Kraków, Wrocław) i bibliotecznych. Ten trud musiał młody doktor łączyć z obowiązkami rodzinnymi w latach dotkliwego kryzysu gospodarczego i gwałtownych, w części dramatycznych procesów i wydarzeń politycznych („karnawał Solidarności”, stan wojenny i jego następstwa). Nie miał niestety dogodnych warunków do utrzymywania rozległych kontaktów naukowych. A jednak w 1987 r. odbyła się z sukcesem na Uniwersytecie Warszawskim obrona pracy doktorskiej S. Czerepa *Dzieje II Brygady Legionów Polskich 1914–1918*. Rozprawa w wersji rozszerzonej ukazała się drukiem w 1991 r. z tytułem *II Brygada Legionów Polskich 1914–1918* i miała drugie wydanie (ponownie rozszerzone i poprawione, bogate aneksy) w 2007 r.³ Autor zyskał uznanie w środowisku historyków wojskowości, zebrany materiał wykorzystał do publikacji artykułów m. in. w: „Zeszyte Naukowym Filii UW w Białymstoku” (bój II Brygady LP pod Rarańczą), „Wojskowym Przeglądzie Historycznym” (utworzenie 2 pułku piechoty Legionów Polskich w 1914 r.), tomach zbiorowych (o działalności wojskowej gen. Józefa

² W 2014 r. S. Czerep swą monografię: *Generałowie i admirałowie polskiego pochodzenia w armii rosyjskiej 1914–1917*, Białystok 2014 opatrzył dedykacją: „Niedoścignionemu Mistrzowi Profesorowi Mieczysławowi Wrzoskowi – wdzięczny uczeń”.

³ Drugie wydanie zawiera: 25 załączników, biogramy oficerów II Brygady Legionów, 16 stron wykazów źródeł, pamiętników, opracowań.

Hallera podczas I wojny światowej) i w książce ofiarowanej prof. M. Wrzorskowi (proces legionistów w Marmarosz-Sziget)⁴. Pomyślny debiut sprawił, że w Bellonie w 1994 r. ukazał się także tomik popularnonaukowy autorstwa S. Czerepa, *Kostiuchnówka 1916*. Z wydawnictwem tym autor pozostawał w łączności i w następnych latach.

Sukcesy naukowe dodały sił i odwagi S. Czerepowi, zauważono je w stronach rodzinnych historyka. W latach 1994–1999 nowo wywianowany doktor redagował udanie miesięcznik „Goniec Knyszyński”, został radnym Rady Miejskiej w Knyszynie oraz członkiem Zarządu Miasta i Gminy, współpracował z władzami samorządowymi w województwie i na forum krajowym. Miał również coraz bardziej znaczące efekty w promowaniu aktywności uczniów, rozbudzaniu w nich zwłaszcza zainteresowań historią wojskową.

W tej sytuacji naturalną, a ważną zmianą w życiu Stanisława Czerepa było podjęcie 1 października 1999 r. zajęć w Instytucie Historii Uniwersytetu w Białymstoku, bez całkowitej rezygnacji z dotychczasowej pracy w szkole. Adiunkt dołączył do kadry Zakładu Historii Wojskowej, który rozwijał aktywność dydaktyczną i naukową. S. Czerep prowadził zajęcia z historii wojskowej (historia myśli wojskowej do końca XVIII w. i po 1918 r., historia historiografii wojskowej, później i seminarium licencjackie). Dla wypełnienia pensum podjął również obowiązki dydaktyczne z zakresu historii stosunków międzynarodowych (konflikty zbrojne XX–XXI w.), a także na Wydziale Prawa na kierunku Regionalizacja i Instytucjonalizacja Bezpieczeństwa. Występował jako opiekun i recenzent prac magisterskich. Taka różnorodność zajęć, bez wcześniejszych doświadczeń akademickich, zabierała dużo czasu, spowalniała przystosowanie się do nowych wyzwań naukowych. Natomiast szybko dr Czerep zdobył przychylność wśród współpracowników, okazał się kolegą delikatnego usposobienia, unikającym sytuacji konfliktowych, za to chętnie spieszącym z pomocą. Pomyślnie przebiegało i pozyskiwanie przez adiunkta uznania u braci studenckiej. S. Czerep z powodzeniem połączył prowadzenie w szkołach olimpiad tematycznych („Losy Polaków na Wschodzie po 17 września 1939 r.”, „Losy żołnierza i dzieje oręża polskiego

⁴ Teza otwierająca artykuł: „Bohaterski czyn legionistów pod Rarańczą i ich proces sądowy w Marmaros-Sziget poszły na ogół w zapomnienie...” a teza zamykająca: „Desperacki krok, na jaki się zdobyli legioniści pod Rarańczą pod wpływem krzywdzących decyzji pokoju brzeskiego i niezłomna postawa w procesie w Marmaros-Sziget stanowią jedną z piękniejszych kart w historii oręża polskiego”. Zob.: *Wojsko społeczeństwo historia. Prace ofiarowane Profesorowi Mieczysławowi Wrzorskowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę Jego urodzin*, Białystok 1995, s. 211 i 231.

w latach 972–1514”, o rotmistrzu Witoldzie Pileckim) i konkursów historycznych z pracą na uczelni. Ponadto specjalizował się w zakresie informatyki (ukończył studia podyplomowe na Politechnice Białostockiej), zaznaczał swą obecność w pracach Polskiego Towarzystwa Historycznego, wygłaszał referaty, brał udział w dyskusjach. Łączył w tych działaniach nieśmiałość z głęboką znajomością podejmowanych tematów. Ceniliśmy jego udział w objazdach historyczno-wojskowych.

Różne przyczyny, nie wszystkie nam wiadome do dziś, sprawiły, że skomplikowała się procedura kolokwiiw habilitacyjnych dr. S. Czerepa. Sam zainteresowany chyba zbyt łatwo ulegał stawianym mu pochopnie zarzutom, za mało miał doświadczeń organizacyjno-prawnych. Opóźnienia sprawiły, że musiał w latach 2010–2012 zmienić etat adiunkta na etat starszego wykładowcy. Potknięcia rekompensował tym, w czym stawał się mistrzem – pisaniem kolejnych monografii historyczno-wojskowych. Ukazały się cenniejsze tomy, niektóre potem wznawiane, bardzo dobrze oceniane przez recenzentów i czytelników, nagradzane. Były to: *Operacje wołyńskie: ofensywy Brusilowa 4 czerwca – 10 sierpnia 1916* (Białystok 1999)⁵; *Łuck 1916* (Warszawa 2002); *Bitwa pod Łuckiem. Walne starcie zbrojne kampanii 1916 roku na wschodnim teatrze wydarzeń militarnych pierwszej wojny światowej (4 czerwca–10 lipca)* (Białystok 2003, drugie wyd. Oświęcim 2014)⁶; *Wielka operacja zimowa pierwszej wojny światowej: działania na kierunku mazursko-augustowskim od 7 do 21 lutego 1915 roku* (Białystok 2011, drugie wyd. Oświęcim 2013)⁷. Ta ostatnia pozycja stała się podstawą do przeprowadzenia przewodu habilitacyjnego w 2012 r. na Wydziale Historyczno-Socjologicznym UwB. Autor opublikował również artykuły dotyczące operacji mazursko-augustowskiej w „Studiach Podlaskich” (t. 17 i 18), „Studiach i Materiałach do Historii Wojskowości” (t. 45), w innych jeszcze czasopismach. Brał udział w realizacji sesji

5 Klasyczny układ rozprawy: geneza ofensywy (tu i plany obu stron), siły i środki, charakterystyka obszaru działań operacyjnych (ukształtowanie terenu, zalesienie, klimat, wody, sieć komunikacyjna, ludność), zamierzenia operacyjne, przebieg dwu ofensyw, znaczenie i rezultaty (także ocena metod działania, przyczyny niepowodzeń, straty). Ponadto liczne załączniki (dokumenty, składy użytych sił), indeksy, bardzo dobrze dobrane mapy i szkice.

6 M.in.: 65 przypisów do wstępu, nowe źródła i kilkadziesiąt publikacji dotychczas niewykorzystanych, głębokie osadzenie bitwy w realiach politycznych, uwzględnienie wątków polskich, w wykazach sił szacunek łącznych ilości bagnatów, szabel i dział, pełne obsady osobowe i podane narodowości żołnierzy.

7 Autor wyznał, że był zainteresowany tym tematem od wielu lat. „Przemierzałem wielokrotnie wszystkie tereny bitewne z lutego 1915 r. Znajomość tych terenów pozwoliła mi wykryć rozbieżności między tym, co zaznaczone na niektórych mapach, a stanem rzeczywistym, szczególnie w pobliżu Augustowa”.

i wydawnictw macierzystego Instytutu Historii i Nauk Politycznych⁸. Potwierdzał w tych publikacjach niezwykle solidność w oparciu o analizę źródeł archiwalnych i pełny przegląd literatury.

Przełomowe znaczenie miało uzyskanie przez dr. hab. Stanisława Czerepa grantów badawczych z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Narodowego Centrum Nauki. Dzięki nim mógł miesiącami prowadzić kwerendy w Moskwie (Rossijskij Gosudarstwiennyj Wojenno-Istoriczeskij Archiw i Gosudarstwiennyj Archiw Rossijskoj Fiedieracji) oraz w Sankt Petersburgu (Rossijskij Gosudarstwiennyj Archiw Wojenno-Morskogo Flota i Rossijskij Gosudarstwiennyj Istoriczeskij Archiw), poznał wielu archiwistów i historyków rosyjskich, zdobył ich zaufanie. Ten trud zaowocował licznymi publikacjami, wprowadzeniem do obiegu naukowego nieznanych wcześniej w Polsce źródeł, uzupełnieniem biografii generałów i wyższych oficerów polskiego pochodzenia, zweryfikowaniem błędów i wcześniejszych ocen. W miarę zagłębiania się w zasoby archiwalne S. Czerep wprowadzał nowe tematy badawcze, wychodził nawet poza historię wojskowości, analizę bitew i operacji.

Podsumowaniem pierwszego grantu z lat 2010–2013, ośmiomiesięcznych kwerend archiwalnych w Rosji, stała się książka *Generałowie i admirałowie polskiego pochodzenia w armii rosyjskiej 1914–1917* (Białystok 2014), którą miałem satysfakcję recenzować. Autor, mający już w swym dorobku około 60 publikacji, po trzech rozdziałach zawierających zarys organizacji armii rosyjskiej na przełomie XIX i XX w., charakterystyce korpusu oficerskiego i szczególnie cennej analizie możliwości osiągnięcia stopni generalskich i admirałskich przez oficerów polskiego pochodzenia, podał 205 biogramów generałów wojsk lądowych oraz 30 biogramów admirałów i generałów floty. I tym razem w tomie znalazły się bardzo przydatne załączniki, a przy wielu biogramach także fotografie. Konkluzja końcowa brzmiała: „... wbrew obiegowym opiniom Polacy osiągnęli wysokie stopnie oficerskie, generalskie i obejmowali odpowiednie stanowiska w armii rosyjskiej do 1917 roku” (s. 329).

Od 2013 r. ukazało się kilka artykułów dr. hab. S. Czerepa w czasopiśmie i tomach zbiorowych. Z tytułem rozprawy habilitacyjnej korelował artykuł o generałach polskiego pochodzenia w armii rosyjskiej opublikowany w tomie: *Wrogowie, sojusznicy, towarzysze broni. Polsko-rosyjskie stosunki wojskowe w pierwszej połowie XX wieku* (Poznań 2013). Otrzymaliśmy ponadto

⁸ Cenne zestawienia w: S. Czerep, *Straty polskie podczas I wojny światowej*, [w:] *Lata Wielkiej Wojny. Dojrzewanie do niepodległości 1914–1918*, red. D. Grinberg et al., Białystok 2007. Autor zebrał imienną bazę danych o ok. 60 tys. żołnierzach.

teksty dotyczące działań z okresu I wojny światowej, m.in. o realizacji planu Hindenburga ze stycznia 1915 r. w operacji mazursko-augustowskiej 7–12 lutego 1915 r. (*Wybrane problemy badawcze historii wojskowej. W panczeru i mundurze...*, Toruń 2014) i o całej operacji mazursko-augustowskiej („Rocznik Augustowsko-Suwalski”, 2014). S. Czerep przypomniał sylwetkę gen. Nikołaja Jępanczina i jego wspomnienia o walkach w Prusach Wschodnich 1915 r. w świetle innych dokumentów (*I wojna światowa w Prusach Wschodnich...*, Olsztyn 2015).

Na podstawie archiwaliów rosyjskich, przebadanych podczas nowych kwerend w ramach grantu z Narodowego Centrum Nauki: „Polacy i osoby polskiego pochodzenia z Królestwa Polskiego w armii i flocie rosyjskiej w latach 1914–1915. Skala uczestnictwa, piastowane funkcje, udział w wojnie i poniesione straty” dr hab. Czerep opracował artykuły: o Polakach-absolwentach Mikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego (*Mało znana wielka wojna. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej...*, Oświęcim 2014), Polakach i osobach pochodzenia polskiego w armii i flocie rosyjskiej podczas I wojny (*W cieniu walczących imperiów. Europa Wschodnia w I wojnie światowej...*, Poznań 2016), uchylaniu się od poboru i dezercji z armii rosyjskiej od końca XIX w. do zakończenia I wojny światowej (*O powinnościach żołnierskich*, t. 3: *Na krętych drogach żołnierskich losów...*, Oświęcim 2016), *bieżeńcach* z Królestwa Polskiego i guberni grodzieńskiej w Piotrogradzie według stanu na dzień 29 lutego/12 marca 1916 r. („Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2017, nr 45). Ukażą się pewnie jeszcze i inne teksty, złożone do druku za życia Autora. Niestety, S. Czerep nie zdołał dokończyć swych kwerend i wydać kolejnej książki, zmarł nagle 9 listopada 2018 r. w szkole w Kalinówce Kościelnej. Jego ciało zostało złożone do grobu na tamtejszym cmentarzu, w uroczystościach żałobnych wzięła udział liczna delegacja kolegów z IHiNP UwB. Zmarły pozostawił żonę Wandę, synów Adama i Andrzeja, zasmucił miłośników historii wojskowości, czytelników swych książek. Wspominać go będziemy jako wspnianego Kolegę (pracował jako adiunkt do 30 X 2016 r.), cenionego historyka.

Na potrzeby sprawozdawczości akademickiej dr hab. S. Czerep podał następujące zakresy swych badań: Historia Polski i państw Europy Środkowo-Wschodniej w pierwszej połowie XX w., dzieje Legionów Polskich, wydarzenia militarne I i II wojny światowej ze szczególnym uwzględnieniem frontu wschodniego, generałowie, admirałowie i wyżsi oficerowie polskiego pochodzenia w armii rosyjskiej 1914–1917, losy mieszkańców Białostoczczyzny podczas I wojny światowej. W miarę upływu lat wyraźnie dominowały wątki badawcze z historii wojskowej Wielkiej Wojny, zwłaszcza aspekty pol-

skie w powiązaniu z armią rosyjską. Badacz podjął się opieki nad pracami doktorskimi, recenzował dorobek kandydatów do stopnia doktora habilitowanego, był proszony o konsultację przy tłumaczeniach prac historyków rosyjskich na język polski i poszukiwaniach źródeł w archiwach rosyjskich. Został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi i Medalem Pro Patria.

Adam Czesław Dobroński – profesor senior Uniwersytetu w Białymstoku
e-mail: adobron@o2.pl